

Suomen sodan 1808–1809 uudet näkökulmat

Jukka Kokkonen

Martin Hårdstedt: Suomen sota 1808–1809. Suom. Seppo Hyrkäs. WSOY, Juva 2007.

Suomen sodan tutkimustradition juuret ovat 1800-luvun alkupuoliskolla, jolloin ilmestyivät varhaisimmat historiaesitykset ja muistelmät. 1800-luvun lopulla alkoi Ruotsin yleisesikunnan sotahistorian osasto laatia sodasta laajaa ja seikkaperäistä esitystä. Tuloksena oli yhdeksänosainen monumentaalisarja *Sveriges krig 1808–09*, jossa painotus oli lähinnä sodan suurissa kuvioissa: Euroopan suurpolitiikan ja Ruotsin sisäpolitiikan kehityskuluissa sekä taisteluissa ja joukkojen siirroissa melkein metrillä tarkkuudella.

Toisen maailmansodan jälkeen suomenkielinen Suomen sota -tutkimus katkesi pitkäksi aikaa vuoteen 1947, jolloin Erkki K. Osmonsalo julkaisi lähinnä poliittiseen historiaan painotuvan tutkimuksensa *Suomen valloitus vuonna 1808*. Ruotsiksi ilmestyi vielä vuonna 1955 Erik Hornborgin yhä kiitelty tutkimus *När riket sprängdes*. Sitä seuraava Suomen sotaan kiinnittyvä tutkimus ilmestyi vasta vuonna 1988, jolloin Otava julkaisi suomennoksena ruotsalaisen harrastajahistorioitsija Anders Perssonin teoksen *Suomen sodan unohdetut sankarit* (alkuteos *1808. Gerillakriget i Finland*), joka kuvaa vankkaan aineistoon perustuen suomalaisten talonpoikien sissisotaa venäläisiä vastaan.

Historiallisiin tapahtumiin palataan yhä uudelleen, kun uudet tutkijasukupolvet löytävät uusia näkökulmia perinteisten tilalle ja kun arkitolähteistä, entisistä tai uusista, aletaan rakentaa uusia näkemyksiä vanhojen tilalle. Tällaisen tehtävän on ottanut ruotsalainen sotahistorioitsija Martin Hårdstedt Suomen sodan merkivuosien lähestyessä. Tuloksena on varsin kompakti (440 s.) yleisteos, joka tarkastelee Suomen sotaa monelta kantilta. Teos avaa uusia näkökulmia, arvioi uudelleen vanhoja ja liittää sodan osaksi laajaa historiallista viitekehystä.

Varsinaisen käsittelyn Hårdstedt aloittaa perinteisesti Aleksanteri I:n ja Napoleon I:n koh-

taamisesta Tilsitissä kesällä 1807. Suomen sodan taustoitus 1700-luvun jälkipuoliskon suuriin mullistuksiin (Yhdysvaltain vapaussota, Ranskan suuri vallankumous) ja niitä seuranneisiin Napoleonin sotiin on sujuva, mutta mielestäni liikaa Napoleonin ja Ranskaa korostava. Ruotsin ja Venäjän keskinäiset suhteet ennen sotaa ja juuri sen alla jäävät melko vähälle huomiolle. Ulkopoliittisten suhteiden kiristymisen vuodenvaihteessa 1807–1808 sodaksi Hårdstedt käy läpi nopeasti. Hän ei kerro venäläisten mobilisaatiosta ja propagandasta Ruotsin painostamiseksi viime hetkellä mukaan mannermaansulkemukseen, eikä siitä, että Venäjä jätti vielä 17.2.1808 (neljä päivää ennen sodan alkamista) uhkavaatimuksen Ruotsille.

Sissisotaa ja kansannousuja

Sodan mahdollisuuteen lopulta herännyt Kustaa IV Aadolf kehotti helmikuun alussa 1808 suomalaisia tarttumaan aseisiin. Ahvenanmaalla, Etelä-Pohjanmaalla, Pohjois-Karjalassa ja Pohjois-Savossa talonpojat nousivat venäläisiä vastaan kansannousumaisesti, mutta luultavasti enemmänkin omasta puolustustahdostaan kuin kuninkaallisen majesteetin kehotuksesta. Venäläisten kuljetuksia häirittiin siinä määrin, että tilanne oli ajoittain jopa kriittinen hyökkääjän kannalta.

Hårdstedtin mielestä Ruotsin armeijan ylijohton olisi tullut entistä enemmän panostaa sissisodankäyntiin venäläisten haavoittuvia huoltokuljetuksia vastaan. Talonpoikien vastarintatoimintaa rajoittivat kuitenkin aseiden ja ampumatarvikkeiden puute ja ylempien yhteiskuntaryhmien nopea siirtyminen valloittajan puolelle. Siksi talonpoikien toiminnalle ei löytynyt materiaalista eikä henkistä tukea. Hårdstedt hakee vertailukohtia Suomen talonpoikien aseelliselle vastarinnalle vastaavan ajan Manner-Euroopasta, jossa espanjalaiset kävivät sissisotaa ranskalaista valloittajaa vastaan. Mutta

myös saksalaisella kielialueella ilmeni samankaltaista liikehdintää. Ruotsin omilla rajoilla sisidankäynnin tapa tunnettiin historiallisesti jo varhain. Skoonen sodan aikana 1676–1679 tarttuivat Ruotsin valloittamien eteläisten maakuntien talonpojat (*snapphanar*) aseisiin ruotsalaista esivaltaansa vastaan samaan aikaan, kun tanskalaiset ryntäsivät vapauttamaan entisiä maakuntiaan.

Hårdstedtin ansioksi on luettava, ettei hän ei rasita lukijaa uuvuttavilla ja tarpeettomilla sotatapahtumia kuvaavilla yksityiskohdilla, joukkoja tai niiden vahvuuksia ei luetteloida eikä operaatioiden etenemisestä kerrota vaihe vaiheelta. Päinvastoin hän pyrkii tekemään tapahtumat lukijan kannalta eläviksi ja mielenkiintoisiksi erilaisia, välillä jopa epätavallisia näkökulmia käyttäen. Esimerkiksi 14.9.1808 käytyä Oravaisten taistelua, jossa Ruotsi kärsi raskaat tappiot ja joutui lopullisesti altavastajan asemaan, Hårdstedt kuvaa Oravaisten kylän asukkaiden näkökulmasta. Sodan tulo omiin kotinurkkiin oli asukkaille siinä määrin jännittävä tapahtuma, että kylän pojat nousivat uteliaina puihin seuraamaan outoa näytelmää.

Kirjan lopussa oleva esitys sotatapahtumista Länsipohjan alueella tuntuu suomalaisesta lukijasta turhan pitkältä ja perusteelliselta. Koska Suomen sodan viimeiset taistelut käytiin juuri Länsipohjassa, eikä siellä käydyistä sotatoimista ole juurikaan kirjoitettu suomalaisessa tutkimuksessa noin sataan vuoteen, on Hårdstedtin esitys kuitenkin paikallaan.

Venäläiset toimivat suomalaisiin nähden suhteellisen maltillisin keinoin, jos valloitusta vertaa vastaaviin historiallisiin tai oman aikansa tapahtumiin. Sellaista mellastelua kuin isonvihan aikana ei enää esiintynyt vuosien 1808–1809 Suomessa, joskin kuolemantuomioita jaettiin kosto- ja rankaisuluontoisesti sissitoiminnasta ja tottelemattomuudesta tavatuille varsinkin Etelä-Pohjanmaalla keväällä 1808. Venäjän toimeenpanema Suomen valloitus perustui yleensä hyvien suhteiden luomiseen maan väestöön. Vastikkeeksi venäläiset odottivat suomalaisten toimittavan tuotteita ja huolehtivan majoituksista ilman vastarintaa. Lisäksi suomalaisten tuli vannon henkilökohtainen uskollisuuden- ja kuuliaisuudenvala uudelle hallitsijalleen, tosin sen suorittaminen kohtasi suurta vastustusta. Tämän tärkeän valamenetelyn kohdalla olisin toivonut lyhyttä katsausta sen historiallisesta taustasta ja merkityksestä.

Ei sotaa ilman leipää eikä hevosta

Erityisen mielenkiintoinen on lukujen ”Armeijan huolto” ja ”Ei sotaa ilman leipää” anti. Näkökulma Suomen sodan todellisiin edellytyksiin on uusi. Hårdstedt esittää konkreettisesti, miten jokaisen hevosen tuli saada kymmenen kiloa rehua päivässä ja jokaisen sotilaan joko noin 900 grammaa pehmeää leipää tai vaihtoehtoisesti noin 600 grammaa kuivaa leipää. Hårdstedt laskee, että ainakin teoriassa Ruotsin armeijan sotilaan energiamäärä vuorokautta kohden oli noin 3 100–3 700 kaloria. Määrä riitti vain normaaleihin leiriolosuhteisiin, mutta äärimmäiset ponnistukset, kuten raskaat marssit ja taistelut, olisivat vaatineet 5 000 kaloria tai enemmän. Niinpä sotilaat saivat usein toimia voimiensa ääri rajoilla, muista vastoinkäymisistä puhumattakaan.

Hårdstedt on Suomen sodan huollon johtavia tuntijoita. Hän väitteli Uumajan yliopistossa vuonna 2002 teemalla *Om krigets förutsättningar. Den militära underhållsproblematiken och det civila samhället i norra Sverige och Finland under Finska kriget 1808–09*.

Elintarvikkeiden toimitukset, kuljetukset ja majoitukset koskettivat useita. Toimitustilaukset esitettiin läänien maaherroille, jotka välittivät ne hallinnon seuraaville portaille, kruununvoudeille ja nimismiehille, joskus tilaukset esitettiin suoraan hallinnon alaportaille. Papiston roolina oli toimia tiedonvälittäjänä: kruunun kuulutukset ja vaatimukset esitettiin saarnastuoleista jumalanpalvelusten yhteydessä. Paikallisen hallinnon edustajat olivat kahden tulen välissä, koska heidän tuli huolehtia siitä, että kruunun esittämät vaatimukset täytettäisiin, mutta toisaalta heidän tuli vastata hallintoalueensa asukkaiden hyvinvoinnista ja veronmaksukyvyistä.

Talonpojat siis jauhoivat ja kyyditsivät sekä emännät leipoivat suorastaan urakalla huoltaakseen sotaa. Kaupungeissa porvarit huolehtivat ruokatarvaiden, lähinnä suolan ja voin, toimituksista. Sotilaiden majoitusvelvollisuus rasitti kaikkia yhteiskuntaryhmiä. Tämän kaiken hoitaminen ei sujunut ongelmitta. Lisää vaivaa aiheuttivat haavoittuneiden ja sairastuneiden hoito sekä kaatuneiden hautaaminen. Silti Hårdstedt näkee yhtenä syynä Ruotsin tappioon sen, että juuri huolto petti monilla eri tasoilla. Ruotsin armeijalla oli vaikeuksia pakottaa paikallisväestö vielä suurempaan tottelevaisuuteen toimitusten ja kyyditysten suhteen. Venäjän armeija onnistui tässä suhteessa pal-

jon paremmin käyttämällä pakottamista ja uhkailua sekä lupauksia lempeästä kohtelusta ja korvauksista, jos vaatimukset täytettäisiin. Taustalla vaikuttivat lisäksi sellaiset seikat kuin ylempien yhteiskuntaryhmien siirtyminen venäläisten puolelle, orastanut suomalainen separatismi ja tiettyjen ryhmien tyytymättömyys Ruotsia kohtaan.

Luvussa ”Kuoleman valtakunta – talvi 1808–09” Hårdstedt kuvaa, miten ”sairaaloihin” joutuminen merkitsi lähes varmaa kuolemaa. Hoidon taso oli alhainen tai paremminkin olematon. Haavoittuneet ja sairaat viruivat epäinhimillisissä olosuhteissa ja kulkutaudit levisivät kulovalkean tavoin. Lääkärit, jos heitä oli, olivat täysin voimattomia infektioiden edessä. Samaan aikaan kuninkaallinen majesteetti oli täysin irti todellisuudesta. Kun Ruotsin armeija oli Torniossa nälän, uupumuksen ja tautien kuluttamana, niin Kustaa IV Aadolf ilmoitti, ettei upseereiden siellä tarvitsisi käyttää enää puuteroitua peruuksia. Sodan aika aiheutti huomattavan kuolleisuuspiikin koko Suomen väestössä, kuten Oiva Turpeinen ja Maria Lähteenmäki ovat osoittaneet. Joissakin paikoin, kuten tässä, olisi uudemman suomalaisen tutkimuksen käyttö ollut paikallaan. Mainittakoon, että Hårdstedt on käyttänyt suomalaisesta historiografiasta vain ruotsin kielellä julkaistuja tutkimuksia.

Martin Hårdstedtin tutkimus on lajissaan hyvä ja monipuolinen yleisteos Suomen sodan taustasta, keskeisimmistä sotatapahtumis-

ta ja sodan aiheuttamista seurauksista. Eräät teoksen painotuksista ja suomenkielisen tutkimuksen olematon käyttö viittaavat tosin, että Hårdstedt on suunnannut kirjansa lähinnä ruotsalaiselle lukijakunnalle. Kirjan uutta ja ehdottomasti parasta antia on sodan huollon järjestämistä koskeva osuus. Sota ei ollut vain hallitsijoiden, sotapäälliköiden ja sotilaiden sotaa, vaan se veti mukaansa kaikki yhteiskunnan kerrokset. Hårdstedt tukeutuu laajahkoon lähdeaineistoon, joka on hyvin dokumentoitu loppuviitteiksi. Sopivissa kohdissa hän elävöittää tekstiä aikalaisten kertomusten avulla. Hyvä nä ratkaisuna tässäkin kirjassa on pidettävä tietolaatikoiden käyttöä. Näin Hårdstedt esittää muun muassa katsaukset Suomen puolustuksen ongelmista Ruotsin ajan lopulla, muutokset sodankäynnin strategiassa sekä eri aselajeista ja niiden taistelutekniikasta.

Ehdottoman kiitoksen ansaitsee myös Sepo Hyrkäksen sujuva käännös. Käsikirjoituksen viimeistely olisi tosin kaivannut aiheeseen ja aikakauteen perehtyneen oikolukijan, sillä tekstissä on nyt pieniä asiavirheitä. Mainitsen muutamia: sivulla 57 puhutaan, että Kustaa IV Aadolf (po. Kustaa III) kävi Venäjän vastaista sotaa 1788–1790, ja kuvallitteessä on Adlercreutzin ja Adlersparren kohdalla, että he olisivat olleet valtioneuvoksia (po. valtaneuvoksia).

Kirjoittaja on tutkijatohtori, joka työskentelee Joensuu yliopiston Karjalan tutkimuslaitoksella.